

تورک یوردی

ناشری : تورک یوردی .

مدیری : آق چوره اوغلی یوسف .

صافی ۱۹

۲۶ نومر ۱۳۳۸

یل ۱

یائولی ده کندی مجموعه فنوننده بعض اسکی بلغار القاب و عنوانلری
حقنده غایت موافق صورتده تفصیلات ویرمشد .

نهایت بونی ده ذکر ایدم که بلغار مؤلفلرندن شیشمانوف ده ماعددا کنج
بلغار مورخی اوخیری کورکی بالاسیوف ده بو نظریه نیک مدافعیدر .
(بیتدی)

مناسیر محکمه استیناف اعضاسندن

ایوانه مانوف

قزان خانلقنک صوک کونلری

کچن صایمیزده قزانی مورخلردن احمد ذکی ولیدی افندیکنک « تورک و تاتار تاریخی »
نام اثرینی تحلیله باشلامشدی ؛ بو صایمیزده اونی بتریبورز . اثر حقنده تام بر فکر
ویرمیش اولوق ایچون ، قزان خانلقنک صوک کونلرینی تصویرایدن برقاچ صحیفه سنک
عیناً آشای یه نقلی ده موافق بولوق . آنجق « تورک و تاتار تاریخی » شمال تورکجه سیله
یازیلش اولدینی حالده بز قاره لریمزه قولایلق اولسون دهرک بعض محللرینی برآز تعدیل
ایله عثمانلی شیوه سنه جویردک .

صفا کرای خان ، قزانلیرک طلبی اوزرینه ایکنجی دفعه خان اولوب کلدیکنده ،
(میلادی ۱۵۳۵) کندی محافظه ایتک ایچون ، کندیسيله برابر کافی مقدارده قریم
عسکری ده آلوب کتیرمشدی . چونکه صفا کرای قزان خلقتدن تماميله امین
دکلدی ؛ علی الخصوص قزانده کی موسقوف طرفدارلرینک ، جدتلندکجه ، « سنک
بزه لزومک یوق ! » دیه چکری محقق ایدی . صفا کرای خان اولور اولماز ،
جان علی خاندن دول قالمش سیون بیکه ایله ازدواج ایتدی .

موسقوف طرفدارلری ، موسقوايه : « قزان اهاالیمی آره سنده صفا کرای
ایسته مینلر چوق ؛ اگر شاه علی خان اولوق اوزره کوندیرسه کز ، حسن قبول
کوریر ، دیه اخبارده بولنیوردیلر . موسقوف کینازی (برنی) ایوان و بویارلر
(موسقوف برنسلکنک اصیلزاده لری) ، شاه علی بی جاغیروب یانسه روس

عسکری قاتەرق ، قزانە کوندرەمک ایستەدیلسە دە صفا کرای ک قزانە صاغلەم
یراشمەش اولدینی ایشیدیلوب بو حرکتدن واز کچیلدی .

مع مافیە قزان بکلری ومعتبرلری آرسندە نفاق پک زیادەلشمەش ایدی ؛
بعضلری صفا کرای خان علیهنه ، موسقوف برنسلکیله دائماً عخابرەدە ایدیلر ؛
قزانک بویوکاری آرسندە امنیت اولنەجق آدم قالمامشیدی ، جوخی عادی
برسیبلە جملەسک دشمنی اولان موسقوف حکومتە صیفینویریوزلردی !

بوانلارده قزانک مشهور عالمەلرندن غورشادنه بیکە [۱] کیناز ایوانە یازدینی
برمکتوبدە : « قزانک الک تەلکەلی زمانلری ، بوزمانلردر . بوتون اهانیک
باشی دونمش ؛ قزانک پک یاقیندە منقرض اولاجقنە شەبە ایدیلە من . » دیمشدر .
بوقادین ، بعض کیمسەلرەدە : « قزان اونسنه وارماز ، تماماً منقرض اولور . »
دیە سویلرمش . غریبدرکە ، صفا کرایدن اول خان اولوب روس طرفدارلنی
ایدن جان علی خانک اولدیریلەسنە چالیشمەش بولادەبرزا ، شمەدی دە صفا کرایک
خلغنە اوغراشیوردی ؛ وموقی کیتدکە متزلزل اولان صفا کرای خانەدە برابر
کتیردیکی قریملیلرک فاندەسی ایچون قزانلیلرە ضرر طسوقوندیرمقدن
چکەنمیوردی !

۱۵۴۶ سنەسندە موسقوف حکومتی قزان اوزرینە ایکی فرقه عسکر سوق
ایتدی . بواکی فرقه قزان جوارندە برلشوب ، قزانک اطراف کویلرینی یاقدیلر ،
اهانیک ماللرینی غصب ایتدیلر ، بعض کیمسەلری اسیر آلدیلر وهیج برطرفدن
مقابله کورمیهرك ینە موسقوایە دونوب کیتدیلر ، صفا کرای خان ، بوواقەدە
قزان امراسنک خیاتی اولدیغنی ظن ایدەرك ، شەهەندیکی آدملری اعدام
ایتدیرمەیه باشلادی . بوندن قزانەدە بویوک فتنەلر تھدت ایتدی . قزانلیلر
صفا کرایک معیتندەکی قریملیلری اولدیروب بتیردیلر . صفا کرای کندیسی

[۱] بیکە ، بک ، بیک افینک مؤنئی در . غورشادنا اسمی روس تاریخلرندن نقل
اولدیفیچون ، روسلرک یاکلش یازمەش اولقی احتماللری واردر . قزانلی مورخلردن
عین الدین افندی ، بو اسم حقندە ، « عجبا صحیحی خورشید آنا دکلیدر ؟ » دییور
(« قزان تاریخی » - صحیفە ۷۳ ، نوط) بمضاروسجە « غورشادنا » یازیلایوب « غورشاندە »
یازیلدیغنە باقارق ، بئدە عجباً خورشیدە دکلیدر ، دیە دوشیورم :- آ . ی .

نوغای اردوسنده بولونان قان آتاسی یوسف میرزانک یانسه قاچدی . خان کیتدکن صوکره ، قزانلیر آره سنده شمدی « نه یایمق لازم ؟ » مسأله سی اوزرینه ینه اختلاف چیقدی : بعضاری استانبول سلطانه تابع اولمهی ، بعضاری روسیه حکومتته تابع اولمهی ، بعضاری ده قریمدن ایکنهی بر خان طلب ایتمهی استیورلردی . فقط چوقلق موسقوف طرفدارلرنده ایدی : نهایت سید اوغلان میرزا و آرقداشلی موسقوف کینازینه ایلچی کوندروب شاه علی یی قزانه خان کوندرمه سی ، ایواندن طلب ایتدیلر (۱۵۴۶)

بیلگی و پالیسکی آدی روس برنسلری ، شاه علی یی قزانه کتیروب خانلق تحتیه اوطورتدیلر . قزان اهلینک مقصدی ، شاه علی یی یالکز رسا خان ایدوب ، اصل مملکتک امور اداره سی کندی اللرنده طوتمقدی . بو جهتله شاه علی یی کندی سراینه حبس ایدوب ، هیچ کیمسه ایله کوروشدیرمز و قونوشدیرمازلردی . چوره اسمنده بر میرزا شاه علی طرفداری اولدیغندن مخالفله خیلی نصیحت ایتدیه ده ، هیچ بر تأثیری کورولمادی . شاه علی یی صیقمقده دوام ایتدیلر . نهایت نوغای اردوسنده بولونان صفا کرای چاغیردیلر ؛ شاه علی ده بونی بیلوب ، چوره میرزانک توصیه سی وجهله قاچوب موسقوایه کیتدی .

صفا کرای خان ، کندیسنی قزان اهلینی چاغیرمامش اولسه بیله ، زورله قزانه کیرمک و تحتی استرداد ایتک ایچون نوغای و قریم عسکری طوبلامشدی . قزانه عسکريله کیردی . موسقوف طرفدارلرینی اولدیرتدی ، ۷۶ قدر میرزا و توره لر موسقوایه قاچدیلر ، واوراده کینازایوانی قزان علینه تشویق ایتدیلر ، وایوانه قزان احوال داخلیه سی حقنده بر جوق معلومات ویردیلر . قزانده بیتوب توکنمک بیلمه ین بو قاریشقلاردن ، نهایت قزان خانلقنک اک صادق رعیه سی اولان چیرمشلرده اوصانمش ، بیقمش ایدیلر ؛ زیرا باشسزلقدن استفاده ایدن قزان مأمورلری ، چیرمشلردن آغیر ویرکیلر آلورلردی . چیرمشلر ، کیناز ایوانه ایلچی کونده روب عرض اطاعت و تابعیت ایتدیلر .

.

صفای کرای خان وفات ایتدیکی زمان (۱۵۴۹) ۲ یاشلق اوغلی اوتامیش کرای ایله زوجہ سیون بیگه قالمشدی .

اختیار خانلرینه اطاعت و حرمت ایتمه قزانلیر اوتامیش کرای ، آنجق خانسزلقدن خان طانیورلردی . قزاندہ حکومت اموری اوتامیش کرایک آنامی سیون بیگه آله کچمشدی . فقط قزانلیرک و کیمه تابع اولمالی ، کیمی خان ایتلی ؟ ، اختلاف و نزاعلری ، آردی آردی کیسلیمکسزین دوام ایتمکده ایدی . و بو اختلاف بعضاً قانلی غوغالری انتاج ایدیورلردی . و بو غوغالر نتیجه سنده مغلوب طرف مملکتی ترکه مجبور اولیورلردی : موسقوف طرفدارلردن اون بیک کشتی ، بو آراق قزانی ترک ایله موسقوف کینازینک اطاعت و خدمته کیردیار . موسقوف حکومتی ده ، قزاندہ کی آنارشین دن مطلقا استفاده ایتمک فکرینه دوشمش ، آرتیق قزانک ضبطی ایچون فرصت زماننک حلول ایتدیکنه تماماً اینانمشدی .

کیناز ایوان چوق عسکر احضار ایدوب ، کیناز یوری بی ، شام علی خانی و قزاندن کوچوب گلش مسلمانلرکده هپسینی برابر آلوب قزان اوزرینه حرکت ایتدی . بوسفرده روس عسکری ، دیگر سفرلرده کندن دهافضله ایدی (۱۵۵۰) . ایوانک عسکری قزان سورلرینک اوکنه طویلانوب ، هجوم حاضر لغبله مشغول ایکن ، قزانک خانی مریهلری نیقی سوبیلیرک بشکنده صالیورلر ، قزانک بویوکلری ایسه حالا ایکی فرقهیه ، قریم و موسقوف فرقهلرینه آیریش ، منازعهده دوام ایدیورلردی ...!

موسقوف طرفدارلردن بعضلری ده بویدبخت کونلرده ، وطنلرینی چیککنین ، شهرلرینی محاصره ایدن کیناز ایوانک حضورینه کلوب ، وطن و شهرلرینک ضررینه عرض خدمت ایله یورلردی ...! (صحیفه ۲۳۱)

قزانلیر اجتماعی و سیاسی اخلاقه ایشته بوقدر آشاغی دوشمش اولملری حالده ، تورک عرقه خاص شجاعت عسکریرهلرینی ینه غالب ایتمه مشلردی :

قزانک ایچروسنه ، میشه آغاچندن بنا ایدیش قلعه سنه ، روسلر هر طرفدن طوب آتیورلردی . کیناز قلعه نی بیقمق ایچون هر درلو چاره لره باش اوردی ، برقاج کون متادی طوب آتدیردی ، لکن هیچ برتیجه چیقما دی . نهایت

کینازک قومانداسی آلتنده آلتش بیک روس بردن قلعه یه هجوم ایتدیلر . قزانلیلر ، روسلری شهرک قبولرندن ایجری به سوقادیلر . بوقورقچ هنکامده قزانک غیرتلی ملککسی سیون بیکه ، بالذات قلعه بندلرند دولا شوب ، عسکرلرینه امرلر ورییوردی . اون کون بلافاصله محاربه ایدیلدی ، فقط قلعه سقوط ایتدی . شباطک اواخری ایدی ؛ هوالر ایصیدیور ، قارلر اریمه به باشلا یوردی . روس مورخلرینک دیدیکنه کوره یوللر قاناق قورقوسیه ، کنج کیناز محاصره بی براقوب ، پایتختی موسقوایه دوندی . لکن کندیسنی جساتسز طایتماق و مقابله تعرض ایتمه سی محتمل قزانلیلر قارشى قویه بیلک ایچون خاصه عسکرله برابر بالذات دمدارده قالدی . (صحیفه ۲۳۱)

موسقوفلرک تعرضی شانلی برصورتده دفع ایدن قزانلیلر ، دشمن کیتدکدن صکره ینه بربرینه کیره لر :

آرتق قزانده منافق ، یکدیگرینه خصومت و خیانت صوک درجه یه کلتسیدی . هیچ برکیمسه دیکرینک سوزینی قبول ایتیور ، هرکس کندی اجتهدینی محض حقیقت دیه بیلوردی . سیون بیکه تبعه سنک بو حاله تأثرله آغلامقدن باشقه برچاره بولامیور ، بعض تدبیرله کیرشه بیه ، اتفاقسزلقدن دولای اوتدیرلری ده نمره سز قالییوردی .

بوصرمده قزانلیلر ینه ایکی فرقه ایدی : بری ، روسلرک تکرار تعرضی کوز اوکنه کتیره رک ، محاربه سزجه موسقوف حکومتته تابع اولمه یی الزم کورییوردی ؛ دیکری ، هنوز قزانلیلان موفیقی خاطر لایه رق ، بوکا قطعاً راضی اولمیوردی . ایکنجی فرقه نک رئیس قوشاق اوغلان آدی بر قریم میرزاسی ایدی . سیون بیکه نک حس حیمته ، استقلال وطنی صوک درجه یه قدر مدافعه ایتک فیکرینه کزیا ده اشتراک ایدن ذات ده بوایدی .

بوتون قریم فرقه سی قوشاق میرزا طرفی طویوردی . قوشاق قلنجی ساللایه رق : « بزکافره اشو قلنجدن باشقه برشی ویرمه یز ، بز روسه قول اولما یز ! » دییوردی [۲] . قزانلیلر ایسه اوکا قارشى : « سن اوتامیش کرای

[۲] قارامزینک روسیه تاریخندن آلتشدر .

خانی و کندیکه مخالف اولانلرک جمله سنی اولدیروب، سیون بینکینی تحت ازدواجکه آلوب خان اولق استیورسک ! « دیه اتهام ایله جواب ویریورلردی .

قوشاق اوغلان و قریم فرقه سی، آرتق قزانده کندیلرینه امنیت اولمادیغنی کوروب و قزانلیرده امنیت ایدمه جکلرینی آکلایوب ، قزانی ترک ایتدیلر . یوللارنده روس عسکرینه راست کلدیلر . اوچیوز آتلی اولدقلری حالده ، ۴۵ کیشی قانجهیه قدر حرب ایتدیلر . بو ۴۵ کیشی بی روسلر اسیر ایدوب موسقووايه کوندردیلر . اوراده تنصره اجبار اولندیلر ؛ فقط هیج بریسی تبدیل دینی قبول ایتمه دکلرندن جمله سی آصیلدیلر . قوشاق میرزاده آصیلانلر ایچنده ایدی . (صحیفه ۲۳۵)

بووقعه دن سوکره قزان آنجق برسنه قدر استقلالنی محافظله ایدمه یلمشدر . قزانک صوگ محاصره سنده ، اهلینک ینه ایکی فرقه اولدیغنی کوریورز :

بو ائنده قزاندن قامای اسمنده بر میرزا کنیاز ایوانک حضورینه کلوب داخلده کی بالجمله احوالی خبر ویردی : « بز ، روسیه به تسلیم اولق ایستدک ، دیدی ؛ مخالفلریمز بزم همیزی یقالادیلر ، توقیف ایتدیلر . بن یالکز قاجایلیم . علمسا رئیس ملاقل شریف ، ایرنیش میرزا ، جاقون ، آتالیق ، اسلام ، علسکای ، ناریق چوره اسمنده کی میرزالرا هالی بی روسیه علیه تشویق ایدیورلر . الخ ، (صحیفه ۲۴۶)

احمد ذکی افندی قزان احوالی خلاصه ایدرکن ، بوفرقه نزاعلری اقراض سبیلرینک الک مهملرندن اولق اوزره ایراد ایدیور :

قزانده سیاسی مسأله لرده دائمی اختلاف اولنور و بوندن بر سوری نزاع و غوغالرجیقاردی . فاصله سز دوام ایدن بو غوغالرده ، شخصی فکر و منفعتلرینی مملکتلرینه ، وطنلرینه فدا ایدمه یین آدملر آز دکلدیلر . بویله لر درکه موسقوف کینازلرینه کیدوب عرض خدمت ایتدیلر ، خصملرینی مغلوب ایتک ایچون قزانک بیتمه سنه یاردیم ایله دیلر ... (صحیفه ۲۵۸)